

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱԲՈՎՅԱՆ

Պարապ
վախտի
խաղալիք

aegitas

Խաչատուր Աբովյան
Պարապ վախտի խաղալիք

«Aegitas»

Աբովյան Խ.

Պարապ վախտի խաղալիք / Խ. Աբովյան — «Aegitas»,

«Պարապ վախտի խաղալիքը» առակների ու գրույցների հավաքածու է, որ գրվել է 1838-1841 թթ., տպագրվել է 1864 թ.: Ժողովածուի առաջաբանում Աբովյանը, բարձր գնահատելով գրաբարը, առաջ է քաշել աշխարհաբարով ստեղծագործելու անհրաժեշտության հարցը: Ժողովածուն ընդգրկում է տարբեր առակներ, որոնց միջոցով հեղինակը բարոյական խրատներ է տալիս ընթերցողին («Էս գրքի ճամփի խրատը», «Հացակեր փոշը», «Լոռըցիք», «Երկաթակեր մուկը», «Ծառերն ու կացինը» եւ այլն): Բացի առակներից այնտեղ տեղ են գտել նաեւ առասպելներ ու գրույցներ, որոնք գեղարվեստական լեզենդի առաջին նմուշներն են հայ գրականության մեջ (Խանը, Բաղդատի ճամփորդ էշը, Արտուտը իր ձագերովը ու երկրագործը): Աբովյանին միշտ մտատանջել են անհատի եւ հայրենիքի ճակատագրերը, իր ստեղծագործություններում նա վեր է հանել իրականության գորշ հակադրությունները: «Պարապ վախտի խաղալիք» գրքում տեղ գտած նրա առակները մարդկանց բարոյապես ազնվացնելու փորձեր են: Աբովյանն իր առակներով ծաղրում է հիմար ու անազնիվ մարդկանց: «Պարապ վախտի խաղալիքը» առակների ժողովածուն պայմանավորված է ժողովրդական խոսքն ու գրույցը, բառն ու բանը, կենցաղը, սովորությունները, բարքերը հայ հասարակության լայն շերտերին հաղորդակից դարձնելու կարեւորությամբ:

Содержание

ՀԱՌԱՉԱԲԱՆ	5
ԷՍ ԳՐՔԻ ՃԱՄՓԻ ԽՐԱՏԸ	6
ԱՍԱՑՎԱԾՔ ԲՆԱՀԱՅՏՔ ԻՆՔՆԱՀԱՐՄԱՐ ՀՈՐԻՆՎԱԾ	8
ԼՈՌԸՑԻՔ	8
2	10
3	11
4	12
ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ԻՇԻ ՔՈՒՌԱԿԸ	13
ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ՊՂԻՆՁԸ	15
ՉԱՐՄԱՆԱԼԻ ՄԱՐԴԻՔԸ	17
ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ՃԱՇԸ	19
ԵՐԿԱԹԱԿԵՐ ՄՈՒԿՆ ՈՒ ԱՂՔԱՏ ՀԱՐՈՒՍԸ	23
Конец ознакомительного фрагмента.	25

Խաչատուր Աբովյան Պարապ վախտի խաղալիք

ՀԱՌԱՉԱԲԱՆ

Շատ անգամ պարապ ժամանակս միտք էի անում, էնպես մեկ բան գրեմ, որ մեր խալխի սրտովն ըլի, բայց չէի գիտում թե ինչ լեզվով գրեմ: Մեր գրաբար լեզուն անգին է, նմանը չունի, ինչքան լեզու էլ որ գիտեմ, մեկն էլա էն համը, էն քաղցրությունը, էն ճոխությունը չունի. բայց մեր վատ բախտիցը հագարիցը մեկը չի հասկանում, ինչ պետք է արած: Երանի էն սհաթին, որ մեր ազգը քիչ քիչ կարողանա էս կորած գանձը գտնիլ, ու իր լեզուն սովորիլ, իմանալ: Բայց ով չի գիտի, որ սրան շատ ժամանակ կուզի. ու մինչև էն ժամանակը մնալ, ո՞վ գիտի, մարդ սա՞ղ կմնա, թե չէ:

Էս մտածելով ուզում էի, որ գրած բանս ամեն մարդ հասկանա, ու Էնդուր համար աշխարհաբար գրեցի: Թող գիտուն մարդիքը ինձանից չնեղանան, նրանք շատ գիրք են կարդում, իրենց սիրտը մխիթարում. Ամա հասարակ մարդը մեկն էլա չունի, որ նա էլ նրանով իր պարապ վախտը՝ ժամանակն անցկացնի:

Շատ մարդ է գանգատ անում, թե մեր խալխը գիրք կարդալ, ուսումն չի սիրում. ախր ի՞նչպես սիրի մարդ, որ գործությունը չի հասկանում: Կարելի է, ես սխալվում եմ, բայց բնական է, մարդ միշտ էն բանը կսիրի, որ իր սրտովն ըլի: Եվրոպացոց մուզիկեն շատ հիանալի է, խոսք չունիմ, ամա մեր սագն ու գուռնեն մեր ականջին ավելի ա դիր գալիս, չունքի Էրեխությունից Էնդուր ենք սովոր:

Շատ բաներ Էսպես գրել, հագիր էի արել աշխարհաբար, բայց էլի սիրտ չէի անում, որ լիս քցեմ: Վախենում էի, թե ժամանակս, փողս կորչի, գիրքս էլ մեկ տեղ թոգունը վեր ընկած մնա, փթի: Բարեկամ մարդիք որ վախտ վախտ տեսան, խորհուրդ տվին ինձ, թե շատ Լավ կըլի, որ տալի տամ: Իրավ՝ թե որ մուրագս տեղ հասնի ու գրածս ազգին դիր գա, որքան բախտավոր կըլիմ: Էն ժամանակը ջանք կանեմ, որ դիս լավ բան գրեմ, թող էս առաջին Էսպես ըլի:

Կարդացողը ինքն էլ լավ կիմանա, որ էս գրած բաները ավելի ուրախության համար են, էն պաաճառավ բոլորը մեր խալխի խոսացած բաներն են հավաքել. թարգմանածներս էլ՝ էնպես եմ դուս բերել, որ մեր խալխի սրտովն ըլի: Բայաթիքը էն մտքով եմ գրել, որ չունքի մեջլսում, հացի վրա թուրքեվար են Էսպես բաներ ասում. լավ հայր հայեվար ասի, որ քիչ քիչ լեզուն քաղցրանա, չունքի ոչինչ բան լեզուն Էնքան չի քաղցրացնիլ, որքան խաղ ու տաղը: Հույս ունիմ, որ ուրիշ մարդիք դիս լավը շինեն: Աղասու մեկ քանի խաղը, որ Էստեղ մեջ եմ բերել կարելի է՝ թե շատ մարդ չիմանա, թե նա ո՞վ էր: Աղասին մեկ ջահել ուաշիդ քանաքոցի հայ էր: Ղզլբաշի ժամանակին սովորություն կար, որ աղջիկ Էին քաշում: Մեկ օր Էսպես աղջիկ քաշելիս՝ կտրիճ Աղասին դուս Էկավ, մեկ երկու թուրքի սպանեց ու փախավ Փամբակ: Խղճի հորնըմորը Երևանու բերդունը չորացրին. Ինքն էլ՝ Ռուսը որ Երևան առավ, գնաց, որ հորն ազատի, իրան էլ հոր վրա տվին, սպանեցին: Էս խաղերը էն փախած ժամանակն է ասել: Սրա պատմությունը շատ երկար է, որ գրած մոտիս հագիր ունիմ ու նրանով կարելի է իմանալ էն ժամանակվա մեր աշխարքի հայը: Գրքի անունն ա Վերք Հայաստանի, ողբ հայրենասիրի: Էնպես էլ շատ զվարճալի պատմություններ աշխարհաբար գրած՝ մոտիս հագիր ունիմ: Ո՞վ գիտի բալքի թե մեկ աստվածասեր մարդ իր հոգու խաթեր տալի տալ: Ես չկարացի բոլորը ի միասին գրել, չունքի խարջը շատ կըլեր:

Թե գիտուն, խելոք մարդիք ինձ պախարակեն, դու էլա ինձ պահիր՝ սիրելի ազգ, չունքի իմ ուզածս էն ա, որ քեզ ծառայեմ, քեզ իմ կյանքս տամ, քանի շունչս բերնումս ա:

ԷՍ ԳՐՔԻ ՃԱՄՓԻ ԽՐԱՏԸ

Գնա՛, իմ խեղճ գիրք՝ գնա՛ մարդամեջ.
Գլուխդ քաշ քցի՛ր, մի՛ նեղանար հեշ,
Անկաջդ փակի՛ր, սիրտդ լեն բռնի՛ր,
Ինչ ասեն, խոսին, տա՛ր ու համբերի՛ր:
Ճամփորթի գլխին շատ փորձանք կգա:
Անձրև, ձին, կարկուտ՝ հագիր համեշա,
Դուման ու կայծակ, շոք, բուք ու կրակ
Ամեն տեղ կըլին, ամեն ժամանակ:
Էսպես բանիցը, ով շուտ վախենա,
Ու ճամփի կիսիցն վեր կենա, եղ գա,
Ո՛չինչ չի շահվիլ, դարդակ կմնա:
Փորձանքից՝ մարդը՛ լավ չի՛ նեղանա:
Ի՞նչ ես դարդ անում, որ վրեղ խոսին,
Յա քեզ ծաղր անեն, յա աչքից քցեն:
Ամենի սրտին դուր գալ չի ըլիլ.
Ամենի խաթրը ո՞վ կարա առնիլ,
Աշխարքի բերանն ջվալի բերան:
Առակ է ասած՝ ո՞ւմ ասես քո բանն:
Հալբաթ մեկ օր էլ արև դուս կգա,
Էն վախտն կիմանան, թե ուզածդ ի՞նչ ա,
Գնա՛, աստված քեզ բարի ճամփա տա,
Ում տուն էլ մտնիս, բարով տո՛ւր, գնա ,
Մտքումդ պահի՛ր էն վաղի առակն,
Որ չանես քեզ էլ ինձ էլ խայտառակ,
Որ մեկ ծեր մարդ իր ջահել որդու հետ
Դուս Էկավ, գնաց, աշխարք տեսնի, եղ
Էլ իր տունը գա: Ինքն իշի նստեց,
Սնգսնգալով՝ նա որդին առաջ քցեց:
Ճամփորթի մեկը էս տեսավ, ասեց:
Ի՞նչպես հեր ա նա, որ որդուն թողել
Ոտով, լիտր ու կես՝ ինքն իշին բազմել:
Ասածը ծերը լսեց, վեր Էկավ,
Որդուն նստացրեց, ինքն առաջ ընկավ:
Մեկն էլ Էն կողմիցն՝ իր գուռնեն փչեց,
«Երկուսդ էլ նստիք, ի՞նչ բան ա էդ մեծ»:
Սրան էլ լսեց լողլող հալևորն.
Ոտներն ճուղուակ էն մեծ միրքավորն:
Յեր ու որդի որ իշի վրա բազմած՝
Չմտան քաղաքն. էլ մարդ չի մնաց,
Որ մատով նրանց ցույց չի տա՝ հանկարծ:
Բեղ, միրուք բոլորն լավ տղալելով,
Ծափ տվին քամակիցն, վրեն ծիծաղելով:
Խղճի որ ճարը կտրվեց, վեր Էկավ,
Իշի ոտները կապեց, մեկ փեղ լավ
Միջովն անց կացրեց, մեկ տուտն իր ուսին

Մեկը իր որդու՝ դրեց քամակին:
Քար ու ձոր բերան, ու աչք բաց արին:
Ճարն որ կտրվեց, ի՞նչ պետք է աներ,
Սիրտը չտարավ աշխարքի բաներ,
Հագար ուշունց ու անեծք կարթալով,
Էջը վեր առավ, քցեց ջուրն՝ լալով,
Գետի դրաղին կանգնած՝ սուք արեց՝
«Լիս դառնա հոգիդ ա՛յ իմ էջ»՝ ասեց:
«Ի՞նչ կըլեր, տանից չէինք դուս էկել,
Ո՛չ ուրջին լսել, ո՛չ մեր տունն քանդել:
Ինձ տեսնողը՝ թո՛ղ՝ իր գլուխը լա,
Ուրըջի դնչին հեչ մտիկ չտա»: —
Ամենի խոսքին ականջ դնողը
Գլուխը կկորցնի, յա էլած դուողը:
Ով լայաղ չանի, քեզ վերցնի, կարթա,
Թո՛ղ իր շնորքը պահի, մոտ չգա:
Քար ու չոլ ընկնիլ ի՞նչ մեկ մեծ բան ա,
Խոր խոր խոսալուցն ո՞վ ինչ կիմանա,
Խոսողին էլ՝ միշտ հասկացող պտի,
Թե չէ փուշ՝ քամին կառնի, կտանի:

ԱՍԱՅՎԱԾՔ ԲՆԱՀԱՅՏՔ ԻՆՔՆԱՀԱՐՄԱՐ ՀՈՐԻՆՎԱԾ

ԼՈՌԸՑԻՔ

Երկու լողցի՛ հալալ ախպոր նման՝
Թուր ու թվանք կապած սար ու ձոր ընկան,
Որ իրանց համար ֆորս անեն, բերեն,
Իրանց օղլուշաղն էնդով կերակրեն:
Հենց ստան մեշեն, մեկ ծառի վրա
Տեսան, որ մեկ չաղ չալ աղավնի կա:
Ընկերի մեկը մյուսին ասեց:
«Տյեղս կա՛ց, քյընամ, տյանիցն յաղ պյիրեն,
Հլե յէս սհյաթին, յես քյըմատաղ յեն,
Ատյա՛, մե՛ր տղյա՛ մեր պյախտը պյանեց,
Շուտով յետ քյըքյամ, յէս թբվավորյին
Լյավ հյաչքը պյոնի՛, մնյա յէս ծյառին:
Մեկ քյաբյաբ յանենք, հյուտենք լյավ պյապյաբ:
Մըհյիկ քյընում յեն, տյու քյիտես լյավ վյատ»: —
Նա ուշացավ, մյուսն էլ չհամբերեց,
Տրեխը հանեց, մտքումը դրեց.
Որ ծառն վեր ըլի ու ձեռով բռնի:
Ախմախ ֆորսկանը դեռ կիսաճամփի,
Աղավնին թռավ, գնաց իր քեֆին:
Լողրցու աչքը բաց մնաց, հոգին
Էլ չի համբերեց, ասեղ բարկացած
«Տյո չաղամիշ դյուշ տյու յոր քյու հյունարն
Պյանյացնիլ քյիտես, յե՞ս յեն հլե նաչյարն:
Տոր տյու յէտ, պատյիկ տեղյովն կյթոչիս,
Ձեռս յո՞վ է պյոնել, յոր դոլես փախչյիս»: —
Ասեց ու գրը՛խկ, ծառի ծերիցը
Էնպես դրըմփաց, ու իր ջանիցը
Ձեռք վերցնիլն, հոգին տալը մեկ էլավ,
Ու գուռնա մեիդն էնտեղ ձգվեցավ:
Ինչպես պատահեց: Աղավնու թևիցն
Մեկ բմբուլ էկավ, ընկավ վերնիցն
Լողրցու բերանն, որ ընկերն էկավ,
Իշտահը գլած՝ մոտին կանգնեցավ:
«Հյա՞ քյընըծահե՛ր՝ տյու յիշի քյուտյակ:
Ասեց ախմախը ու գնաց աղաք:
«Ա՛յտյա՛ քյու փյորը խյոզի թյափյան յէ՛ր.
Հինչ յէիր ճյաքյում, ա յէս խեղճ, յանտեր
Ղշին սյաղ, սյաղ յես, տյու փյորըղ քյաշել,
Կըլխեղ խոյով յինի յիշտյահղ, փյորըղ յէլ:
Մի քիչ սյաբը յէյիր յարել, հի՞նչ քյընեք»

Ասեց, ընկերին տեղն ու տեղ թողաց,
Քամի կուլ տալով՝ իր բանը գնաց:
Աստված ողորմի լողըցու հոքուն,
Էն ֆորսն, ընկերն ո՛չ ես տեսնիմ, ո՛չ դուն:

2

Երկուսն էլ մեկ օր էլի ֆորս գնացին,
Շատ որ ման էկան, բան չճարեցին.
Էկան մեկ ծառի շվաքի տակին
Քրտինք սրբելով՝ ծանր նստեցին:
Շատ ու քիչն աստված գիտե՛ ի՞նչ ասեմ.
Քոռադադինա՛ մեկ ճանճ, չգիտեմ,
Ի՞նչ կողմից էկավ, մեկի ճակատին
Նստեց ու արինն ծծեց իր քեֆին:
Ղոչաղ ընկերը էս որ հենց տեսավ,
Մատը բերնին դրեց, շվացրեց, ասավ,
«Հե՛ շանի՛ քյը մա՛տաղ՝ մեկ ժուկ սաքը արա՛,
Աստված մեր նյասիբն հյասցրեց յէս ա՛»
Ասեց ու թվանքն դռշին դեմ արեց,
Նա ոտը քաշեց, սյուն գլուխը թեքեց:
Ընկերի մահը՝ հանաք իմացավ,
Մեռած մեյիդը կապեց, վեր կապեց, վեր կալավ
Գոմշի քամակին դրած՝ մեկ ջրի
Որ մեջը մտան, շոքն առավ գոմշի
Ջանն. աղավարի կուզեր, որ պատկեր,
Ախմախ ընկերը՝ էն կողմիցն ուտեր
Քաշելով՝ գոռաց, մեղին վեր հատեց,
«Ատյա քյու նանի սիսը շոն ծյամի.
Հենց մեռել յես, յոր բերանդ գորում չի՛.
Մեկ հա՛, տպփոյու էլ ա անես Էդ կյոմշին,
Չթողաս նստինք, հոր քյանաք մեր պյանին»:

3

Մեկ քանիսն էլ մեկ օր կացին ուսին
Գնացին, փեղ անեն ու ճամփի կիսին
Մեկ ձիավորի որ ուստ չէկան,
կտրեցին աղաքն, խնդրեցին նրան,
Որ տեսնին՝ թե ո՞ւմ կացինն է լավ սուր:
Ղոյմադոչում դու խելոք ձիավոր
Բոլորի կացինն որ մոտ չի արեց,
Ղամշեց ձիուն ու դարնըվեր քաշվեց:
Փալան ու նոխտա կորցրած իշի պես
Կանգնած՝ ճմբռեցին նրանք աչք ու երես:
Սատանին նալաթ՝ ձիու քուռակը
Մնացել էր եղ: Բռնեցին աղաքը:
Ինչ շոր ունեին, բոլորն հանեցին,
Նրան բարձեցին, որ սատկի տակին,
Որ նրանց սիրտը մի քիչ հովանա:
Բայց դոչաղ քուռակն՝ բարգ ու բարխանա
Չենն առավ, վագեց՝ տրտինգ անելով:
Լորդոցն աչքը ստռած մնալով,
Չենց իմացան, էս տեսածն հրաշք էր:
Քորելով անասս՝ գլուխ ու բեղեր.
Ընչանք տուն հասան, անձրևի տակին
Իրանց վրի կեղտն էլ մեկ լավ լվացին:

4

Էլի էս օրհնած խալխը հագրված՝
Գնացին մեկ օր մեշեն՝ հավաքված:
Տեսան՝ մեկ լավ ծառ քարափի ծերին.
Թե կտրենք սրան, էսպես միտք արին,
Մեզ խեր չի անիլ, խոր ձորը կընկնի,
Մեր աշխատանքն էլ հետը փուշ կըլի:
Շատ որ միտք արին, խոսքը մին էլան,
Որ կախ ընկնին, ձեռ ձեռի նրանք տան,
Ու էնպես քաշեն, քոքրհան անեն,
Իրանց միջումը հետո փայ անեն:
Աստված կանչեցին, ճողուլակ էլան:
Ծառը պոկ չէկավ, իրանց գլուխն ի՞նչ լան:
«Ատյա մեր տղյե՛րք՝ տյուք դայիմ կյացե՛ք,
Մի ձեռիս թքեմ, յետո քյաշվեցյեք»:
Ձեռը բաց ընկավ՝ նրանք իրար գլխով՝
Խաչ, ավետարանի անուն տալով,
Էնպես գլորվեցան, քարափնիվեր ընկան,
Էն գընալն էր, որ գնացին, եղ չէկան:

ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ԻՇԻ ՔՈՒՌԱԿԸ

Իշի քուռակը վերջն է՛ջ կդառնա,
Ամարաթում, թե գոնում մեծանա:

Մոլլա Մասրադինն շատ բան է արել,
Ինքն ախմախացել, ուրըշին խաբել,
Բայց նրա հունարքն իշի քուռակին
Իր իշությունից էլի չի դարձրին:
Մայիս ամիսն էր, օրերն քաղցրացել,
Իսան ու հայվան սար ու ձոր բռնել,
Ամենի արինն նո՛ր էր եռ ընկել,
Ամենի սիրտը էլ եղ նոր բացվել:
Մեկ քաճ էլ էլ իր քուռակն քամակին
Քցած՝ հանդումը նայում իր քեֆին.
Ինքն թավալ տալիս ախպումն ու գոում,
Քուռակն էլ պոչը ցցած մոտն խաղում:
Մոլլեն որ իր սուրբ դուռանիցն ավել՝
Ուխտը ուլիցը չէր կարող ջոկել,
Նրա չափ ընկնիլն որ աչքովն ընկավ,
Էլած ուշք ու միտքն էլ նրա հետ թռավ:
«Չահել վախտն էսպես որ հունար ունի
Էս օրինած գառը, ու փախչիլ գիտի,
Որ մեծանա հո՛ աշխարք կարմացնի,
Երբ տակիս՝ նստած՝ էսպես չափ քրցի»:
Գողացավ քուռակն, տարավ գոմն, կապեց:
Էշն լեգու չուներ, խելքը ո՛վ տվեց,
Որ տիրոնչն ասի քուռակի տեղը,
Մոլլեն էլ գիժ չէր, ասեր, դառնար գողը:
Էսպես տանը կապեց, ո՛չ թե խոտ, խոռակ,
Չամիչ ու խուրմա ուտեր մեր քուռակն:
Արև ու անձրև աչքը չըտեսավ,
Թոգ ու ախպ, փալան, ո՛չ բեռը տարավ:
Էսպես պահելուցն էլած դվաթն էլ
Պակսեց: Մեր թամբալ քուռակն մեծացել
Իր իշի բոյը, իր իշի հասակն
Առած: Վախտն էր, որ տեսնին Մոլլի փառքն:
Մեկ ազիզ օր էլ որ էկավ, հասավ,
Մոլլեն էլ լավ իր թաղարեքն տեսավ:
Ու տնկտնկալով, քամի կուլ տալով,
Իշի քամակին բազմած խիստ քեֆով:
Նոխտի փոխ՝ չաթու, թամքի տեղ փալան
Իշի դունչն ու վրեն դրած՝ էկավ մեյդան.
Որ ջիրիդ խաղա, քանի ինքն սաղ ա,
Բայց էլ ու ջիրի՞դ – ա՛յ Մոլլա Աղա:
Ձիանքն էլ մնացին հուշտ էլած, սառած,
Չէ թե ձիավորքն՝ բերանները բաց:

Մոլլեն ամենի սիրտն առավ, ասեց,
Որ իրան նայեն, ու էշը քշեց:
Քոռադադինա էն օրը շոք էր,
Ջիրիդի տեղն էլ ախպսին մոտ էր:
Թո՛ւ, թո՛ւ կանչելով՝ խեղճ Մոլլեն բերանն
Պատռեց, բայց իշի դուղը չի մտան:
Բերնով օրհնում էր, ոտով վեր հատում,
Գլուխը սղալում, եղևիցն բզում,
Բիզն էլ բեզարեց, քարն էլ, քացին էլ,
Բայց կակող ախպուսն իշի խելքն առել:
Փովեց չորս ոտովն էն տեղ իր քեֆին.
Ո՛չ ծեծին նայեց, ո՛չ Մոլլի միրքին:
Տեսնողք փոր, բերան բռնած՝ քաշվեցին,
Մոլլեն գոռ տվեց ուշունցի պարկին:
Բայց Խելոքի մեկն դրադ քաշեց նրբան,
Ու կարթաց գլխին սաղ սրհաթ դուռան,
«Ով իշին կուզի նոր մարիֆաթ տալ,
Աստված գիտենա, ի՛նքն ա էշն հալալ»:

ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ՊՂԻՆՁԸ

Մոլլա Մասրադինն իր հարևանիցն
Մեկ օր մեկ պղինձ սկսեց փոխ ուզիլ:
Իր կարիքն հոքաց, եղ բերեց պղինձն,
Բայց հետն էլ մեկ փոքր թավա էր դրել:
Խեղճ հարևանը մնաց գարմացած,
Խորամանկ Մոլլի միտքը չհմացած,
«Պա՛տվելի՛ ասեց, էս ի՞նչ ընկեր ա,
Որ պղնձիս հետ իմ տունս էկել ա,
Ես քեզ անցած օրն՝ մինը փոխ տվի,
Չիմիկ ջխտվել են. ի՞նչ պետք է ըլի»: —
Սուրբ Մոլլեն նրան փառավոր դիմով
Իման, Հուսենի, Ղուռանի անունով
Գլխումն նստացրեց, թե նրա պղինձն
Ծնավ իր տանը: Թե չէ իրանից
Գի՛ժ չէր, որ իր տան հաջաթն վերցներ,
Ու նրեալս տեղը ուրըջին բախշեր: —
Հարևանն թեև շատ էլ միտք արեց,
Ուսերը քաշեց, գլուխը շարժեց.
Բայց ավելի շահն ո՞ւմ փորն ա ծակել.
Ով շատ ազահ է, վա՛յ էն մարդին էլ:
Հարևանն սկսեց շնորհակալ լինիլ
Ու ուրախությամբ թավեն տուն տանիլ:
Մեկ քանի օրից եղը մյուս անգամ
Մոլլեն էլ էկավ առ իր բարեկամն.
Դեռ չէ՛ր բերանը բաց արել, իսկույն
Դրացին խնդությամբ՝ շուտով վազեց տուն,
Պղինձը դուս բերեց, մեր Մոլլին տվեց,
«Էլի կըծընի», իր մտքումն կարծեց:
Բայց Մոլլի հեսաբն դեռ չէր մտածել:
Օրն շաբաթ դառավ, շաբաթը ամիս.
Չարեն կտրեցավ, պղինձը պահանջել
Սկսեց դրացին, բայց դու ո՛չ մեռնիս:
Մոլլեն էլ ո՛չ սուրբ, ո՛չ իման թողեց,
Քյաբ ու Ղուռանով շարաշար երդվեց:
«Թե նրա խեղճ պղինձն՝ մեկ ամսից առաջ
Վա՛յ տեր կանչելով, մեղա գոչելով
Հոգին ավանդեց, երկինքը գնաց»: -
Դըրացին մնաց քար կտրած, սառած.
Չենց բռնես, մեկ ձի գլխին քացի տվեց:
Մոլլի ոտն ու գլուխն չափելով ասեց:
«Հանաքն ուրիշ վախտ արա՛ դու ինձ հետ.
Էդպես մասալեքն պառավքը կասեն.
Կամ պղինձս տուր, կամ նրա շառըմեն.
Թե չէ ո՞վ է լսել՝ թե պղինձը կը մեռնի», —
— «Էսպես հաստագլուխ մարդ էլ կըլինի՞», —

Տո քո՛վակ.

Ծնանողն մեկ օր պետք է մեռանի.

Ով որ ծնելուն հավատ կրնձայի,

Ու ծնած որդին իր տունն կտանի,

Բաս մահվան սուքն չպետք է կատարի՞: —

Դիվանն էլ Մո՛լլին իրավունք տվեց.

Դրացին թեև գլուխն քարեքար տվեց.

Ձեռն ո՛չինչ չընկավ. ում էլ հարցրեց,

Հենց է՛ն շահվեցավ, որ վրեն ծիծաղեց:

Խորամանկ մարդիցն աստված ազատի,

Խելացին նրրա ո՛չ խերն, ո՛չ շառը,

Իր օրումն երբեք չի պետք է ուզի:

ՉԱՐՄԱՆԱԼԻ ՄԱՐԴԻՔԸ

Շատ տեղ ման էկած, շատ երկիր տեսած՝
Մեկ մարդ՝ էլ կրկին իր աշխարհն էկավ.
Ծանոթ, բարեկամ գլխին հավաքված՝
Կուզեին գիտել, թե նա ի՞նչ տեսավ:
«Լեզուս չի՛ բռնում, որ ձեզ ե՛ղ պատմեն,
Ինչ որ լսել եմ ու աչքով տեսել.
Թողե՛ք, բա՛րեկամք՝ փոքր շունչ առնեն,
Ապա լսեցե՛ք, ինչ կուզեմ ասել: —
Վա՛յ էն մարդին, որ իր տանը միշտ մնա.
Ու աշխարքիցս ո՛չինչ խաբար չիմանա:
Դուք լավ գիտեք, թե ի՞նչքան մեծ ա երկիր.
Ու ո՞րքան ծովք, ազգք և քաղաքք ու բաներ
Կան ամեն տեղ հազար տեսակ զանազան
Ո՛չ թիվ ունին, ու ո՛չ հեաք, ո՛չ սահման:
Շատ տեղ կա, մարդիք իրար միս ուտեն,
Շատն էլ հացի տեղ խոտը ճաշակեն.
Ոսկի ու արծաթն՝ էնպես երկիր կա,
Խոտի հետ դուս գա, ջրրի հետ գնա:
Բայց էս ինձ էնքան չի զարմացրուց,
Ինչպես մեկ երկրի մարդքերանց գործն:
Հառավոտե մինչև ի մութն անխափան
Նստին նրանք ի միասին լուռ, անձայն:
Ո՛չ դժողքն են մտածում, ո՛չ արքայությունը,
Հաց ու կերակուր իսպառ մոռացած,
Ու Աստծու աչքիցն՝ հենց բռնի՛ր՝ ընկած,
Իրար երեսի նայիլ չեն ուզում:
Ամպն էլ որ գոռա, կայծակն էլ թափի,
Թոփ ու թնդանոթ նրանց գլխովն անցնի,
Թեկուզ սաղ երկինքն նրանց գլխին փուլ գա,
Մեկն էլա տեղիցը չի՛ ուզիլ ժամ գա:
Թե դժոխքն էի գնացել, հավատացե՛ք ինձ՝
Էն զարհուրելի կերպարանքն ինձ
Չէին պատահիլ: Քանի միտքրս գա,
Հոգիս ու մարմինս սարսի ու դողա»: -
«Ախր ի՞նչ է նրանց միտքն ու կամքը,
Որ էսքան մտածեն», հարցրին բարեկամքը:
«Կարելի է՝ թե իրանց աշխարքի հոքսն են միշտ քաշում»:
- «Ա՛խ՝ ի՞նչ եք ասում»:
- «Ուրեմն իրանց հին մեղքն են լաց ըլում»:
- «Ո՛չ, բա՛րեկամք՝ ո՛չ»:
- «Ուրեմն անգին քա՞րն են նրանք պտրտում»:
- «Չէ՛, չէ՛. ի՞նչ ասեն»:
- «Ուրեմն խելացնո՞ր են, որ չեն զգում,
Խոտում, կամ լսում, բաս ի՞նչ են անում»: —
- «Թ՛ո՛ղթ-թո՛ղթ են խաղում»: —

ՄՈԼԼԱ ՄԱՍՐԱԴՆԻ ՃԱՇԸ

Ճամփեղ բռնի՛, գնա՛, ամեն ծափ տվողի
Առջևն մի՛ պար գալ, ոտդ կոխաչի քարի:

Մոլլա Մասրադինն բեհեսաբ չարեց,
Մեկ քոռ կնիկ առավ, հետը պսակվեց:
Մոլլեն ու կնի՞կ – վա՛յ քո տղիս տղա՛
Լսողն չի՛ ասիլ, թե Մոլլեն գիժ ա: —
Մոլլի փորն սկսեց շուտով ցավ ընկնիլ,
Կերած, խմածը քթիցն վեր թափիլ:
Օրն հազար անգամ յա դուս էր գնում,
Յա տեղը քցում, միջու՛մը պարկում:
Բայց հիվանդի սիրտն էլ՝ շորվա կուզի,
Ի՞նչ անի խեղճը, ո՞ր ջուրը ընկնի:
Կերածն համ չուներ, մեկ օր ալանի
էր կնկա էփածն, յա իսպառ աղի:
Չարեն որ կտրեց, կնկա խոսքովը
Վեր կացավ, գնաց իր գանքաչի քովը.
Որ մեկ ճար անի, աղչկանն դարձ բերի,
Աղին, ալանին նրան սովորցնի:
Չանքաչն որ տեսավ նրան տուն մտնելիս,
Կարծեց փեշքաշով ա փեսեն գալիս:
Հենց բարով տվեց ու միտքն իմացավ,
Գլխին բամբաչեց, դուռը հետ արավ:
Կրեն էդ գլուխը ինչ կարթացող ես,
Բաս էդքան բա՞նն էլ դու իմացել չես:
Շատին շատ քցի՛, քչին՝ քիչ՝ ասա՛
Իմ աղչկանը. ու ջհանդամը գնա՛:
«Շատին շատ, քչին քիչ»՝ ասելով էկավ,
Անճար Մոլլեն մեկ կալի կշտով անցավ:
Հենց է՛ս հադադին՝ երկու ախպեր էլ
Կալը կուզեին ճոթ անիլ, տանիլ:
Մեծն ասում էր՝ թե ինձ շատ կհասնի,
Իմ օղլուշաղըս շա՛տ շատ է չունքի:
Փոքրն էլ ասում էր, պետք է պսակվիմ,
Հարսանիք անեն, շատն ի՛նձ տուր, տանիմ:
«Շատին շատ, քչին քիչ»՝ Մոլլեն որ շասեց,
Մեծ ախպոր սիրտը երկու թիզ եղվեց:
«Տե՛ս, սուրբ Մոլլեն էլ ի՛նձ ա դրստում,
էլ ի՞նչ խոսք ունիս, նրհախ տեղն կովում»:
Ղոյմադոշում տղա՛ եղանդդ քաշի,
Մոլլի ոտն ու գլուխն ձվի պես ջարդի:
«Ա՛խպեր՝ ի՞նչ ասեմ, գլուխըս քարը,
էլ տեղն ասածս քո խերն ու շաղը»: —
Տո քո՛փակ՝ տեսար կալ ենք ճոթ անում,
Դու ո՞ր ես գալիս, մեր մեջն խառնըվում:

Ղրաղովն անց կա՛ց, մեկ բերան ասա՛,
«Աստված բարաքյաթ ու միշտ ձեզ խեր տա»: —
«Աստված բարաքյաթ ու միշտ ձեզ խեր տա՛»
Ասելով գնաց մեկ խելիմ ճամփա:
Տեսավ. մեկ աժդահա մարդ մեկ տեղ նստած,
Շորերը հանած, արևկող արած,
Իր չար թշնամու միսը պոկում ա,
Բերանը տալիս, որ քիչ դինջանա:
Քութութ անելով, քուցին անելով
Չանը քոս ընկել, դնգներն գուլացել:
Գլուխն վեր քաշեց, որ տեսնի, ո՞վ ա.
«Աստված բարաքյաթ, խեր տա՛ համեշա»:
Որ չի՛ լսեց անճարն, ջանը դող ընկավ,
Հենց էնպես տկլոր տեղիցն վեր կացավ,
Մեր ախմախ Մոլլին էն քոթակն տվեց,
Որ նախրի իշին կհամարեր էծ:
«Բաս ի՞նչ ասեն, ի՞նչ ինձ մի սպանիլ,
Թե ասածդ չանեն, ինձ մարդ մի՛ ասիլ»:
Ա՛խմախ, դուռունսա՛ղ՝ տո Մոլլի կտո՛ր.
Չե՞ս կարող ասիլ ինչպես մեկ ուղվոր.
«Աստված բոլորին ջնջի, փշացնի՛»,
Հախ միայն տերը դրանց քոքը կտրի՛:
«Աստված բոլորին ջնջի՛, փշացնի՛»:
Բերան անելով Մոլլեն խելացի
Հենց էն տեղն էկավ, որ մեկ մեռելի
Նաշն ուսի դրած, որդի, ընտանի
Բոլոր խալիսի հետ գլխներին տալով,
Տանում էին՝ որ թաղեն սքալով:
«Աստված բոլորին ջնջի՛, փրչացնի՛»
Որ չի լսեցին խալխն ու գեղըցի,
Հենց բռնես մեկ թոփ բիրդան տրաքեց.
Դագաղն վեր դրին, Մոլլեն էլ կանգնեց,
Հենց ինացավ՝ թե ուզում են խնդրել,
Որ աղոթք անի, փող տան իրան էլ:
Մոլլի ոտն ու գլուխն նրանք աղցան արին:
«Տո բե՛նուրվաթներ, լսեցե՛ք իմ բանին.
Ախրը ի՞նչ ասեն, սիրտներդ հովանա.
Մեկ խոսք ասեցե՛ք. էս ի՞նչ մուրվաթ ա:
Թե որ էն չասեն, աչքըս հանեցե՛ք»: —
«Ա՛յ իշագլուխ՝ տո մի միտք արե՛ք,
Մեռին ո՞վ կասի, ջնջվի՛, փրչանա՛:
Կասեն՝ «տեր աստված հոգուն ռահմ արա՛»:
«Տե՛ր աստված սրա հոգուն ռահմ արա՛»:
Մերտելով ընկավ էլ եղ ճամփեն նա:
Տեսավ մեկ սատկած շուն դուս են քաշում,
Որ տանին, հորեն մեկ դրաղ տեղում:
Տանողը աչք ու քիթ բռնել են դայիմ,
Որ մուտառ հոտիցն գահլակուշտ չըլին:
Աչքն առավ թե չէ մեր գիտուն Մոլլի,

Լեզուն բան ընկավ. – անոտ ջաղացի
Պես պտուտ էկավ, իր աղոթքն ասեց,
«Աստված ոահմ անի՛ հոգուն», ձեն տվեց:
Շունն էլ չէ՛ր տանիլ նրանք ի՞նչպես տանին,
Մոլլի խոր հոգին կատիկն հասցրին,
Խելք ու միտքն թռավ, ճամփեն կորցրեց.
«Ի՞նչ ասեմ՝ ջա՛նրմ» գեջդանգեջ ասեց: —
«Տո դուդուկ քոփակ, աչքըդ քոռանա՛ ,
Տեսնում ես ախրը՝ մեր տարածն շուն ա:
Մեկ թրքի՛ր գետնին, հուփ տո՛ր աչքերիդ.
Ու հետո ասա՛, մտիկ տո՛ր առաջիդ:
«Փյո՛ւֆ, փյո՛ւֆ, փյո՛ւֆ. Էս ի՞նչ անիծած հոտ ա:
«Չհանդամը գնա՛, սրա սպանողն եդ չգա՛ »:
Հիմիկ Է՛ս դասն էր սերտում ջրատարն,
Որ մատը խառնեց մեջն սատանեն չար:
Հենց մտավ կուշ գալով՝ մեկ հարսանքատուն,
Տեսավ թամաշեն, պարն, ուրախություն:
Քիթը պինդ բռնեց ու տվեց հարա՛յ.
«Փյո՛ւֆ, փյո՛ւֆ, փյո՛ւֆ. Էս ի՞նչ անիծած հոտ ա»:
Չուռնաչին գուռնեն, դափը դափաչին,
Քափկիրն ու թավեն՝ սքրուկն ու աշչին.
Կարած տիկն ու թասը պարոն շիրաչին,
Էնպես խրվեցին Մոլլի ճակատին,
Որ աչքն բուռն ընկավ, սկսեց ձեն տալ.
«Ա՛խպեր՝ ի՞նչ ասեմ, Էս ի՞նչ ա իմ հալն»:
«Բանը գլխիցդ կտրվե՛լ ա՛ քո՛փակ՝
Որ մեկ աչքդ էլ ա քցես քո աղաք:
Ձեռդ էլ ա՛ ժաժ տուր, թե պար չես գիտում:
Ի՞նչ ես Էդ հոտած ըռեխըդ ցրվում,
Մեկ իծի պես էլ չե՛ս կարող մկկալ,
Յա իշի թահրը կանգնիլ ու գոա՛լ»:
Էսպես կոները թափեթափ տալով,
Հետը մկկալով, վախտ վախտ զրոտալով,
Հենց ընկավ ճամփա, տուն հասնի բարով: —
Քոռաղաղինա ֆորսկանի մեկը
Հինգ սհաթ խտտել թվանքի ոռքը,
Աչքը ջուր կտրել ու բուսու մտել:
Հենց Է՛ն էր ուզում, մեկ դուշ սպանիլ:
Մոլլի մարաքեն դուշը որ տեսավ,
Բարով մնա՛ սսեց ֆորսկանին՝ թռավ:
Ֆորսկանի աչքը կայծակին տվեց,
Մոլլին պար գալիս որ տեսավ, վազեց,
Թվանքի լուլեն միջիցն ճոթ էլավ,
Էնպես նրա գլխին սաստիկ վրա էկավ:
Խեղճ Մոլլեն էլ եդ՝ գլուխը լաց էլավ.
Էլ եդ իր գուռնեն փչեց, ու ասավ:
Որ Էն օրհնածը գլխին խելք դնի,
Ի՞նչ անի, որ էլ բալի տակ շընկնի:
«Տո տա՛վար՝ չոլումն ախր ո՞վ պար կըգա,

Ի՞նչ ծուխ ա մտել քիթդ՝ քեզ դադում ա:
Տեսար դուշն նստած՝ գրդակըդ վեր ա՛ն,
Կուզեկուզ ընկի՛ր դաշտ, ու ձոր ու սար:
Ո՛չ դուշ կփախչի, ո՛չ դու կթագվիս,
Էս ի՞նչ բերիք դու էս օր իմ գլխիս»: —
Մոլլի գլուխը հաստ, ու ծուծը բարակ.
Ճամփին էլ կերած էնքան տուր, քոթակ,
Սաղ Ղուտանն փորումն, կարթացող, տեղյակ
Փեշերն վեր քաշեց, դրեց կոնաստակն
Չարդված դայլանը ու գգած գդակն.
Փիր ու փեղամբար կանչելով՝ ընկավ
ճամփեն կուզեկուզ, մեջքը կոտրելով,
Կնկանն, գանքաչին օրհնություն տալով,
Իր հարամ փորն էլ հետն անիծելով,
Հենց մեկ բաղի մոտ հասավ, տնքալով:
Բագմանչին հինգ օր աչքը չէ՛ր կպցրել,
Գիշեր ու ցերեկ զարթուն մնացել:
Որ գողը բռնի, հախիցը վեր գա:
Կուզ Մոլլին տեսավ հենց բիրաղի նա,
«Էս ա իմ գողըս, որ օրը ճաշին
Էսպես վախում ա, գրնամ, նրա հոգին
Հանեմ, վեր ածեմ, որ էլ մյուս անգամ
Չըգա՝ թե ինքս էլ որ նրբան ձեն տամ»: -
Աստված իմանա, թե ո՛րքան թագեց,
Տունն էլ հեռու չէր, նրա բախտը բանեց:
Գնացին դատաստան, որ գանգատ անեն,
Մոլլի վերջի կարգն էս օր կատարեն:
Բաղմանչին սկսեց իր գոռնեն փշել,
Ախունդն Մոլլի կճուճն լավ ձեռնահարել:
Տեսավ մեջը փուշ, էլ հատիկ չկա,
Արձակեց Մոլլին՝ որ իր տունն գնա:
Էնքան ծեծվել էր անճարն ու ջարդվել,
Որ ջանումն էլ սաղ տեղ չէր մնացել:
Քանի առնում էր դեղն ու միլամը,
Ու միտքը բերում կերածի համը,
Վա՛յ էր կանչում ու դռչին վեր հատում,
«Ով էս աշխարքումն, անիծած տեղումն
Ամենի խոսքին միշտ ականջ կանի,
Մեկ գլուխ ու թո՛ղ՝ երկու ձեռք անի»: —

ԵՐԿԱԹԱԿԵՐ ՄՈՒԿՆ ՈՒ ԱՂՔԱՏ ՀԱՐՈՒՍԵԸ

Փո՛ղն ա բան տեսնում էս մեր աշխարքումն:
Գեղըցու խոսք ա, հո ես չեմ ասում,
Բայց խի՛ստ հեւաբի,
Ով բանը չափի:
Մահն էկավ դուռը մեկ հարուստ մարդի,
Խեղճն ուներ հենց մեկ բեղովլաթ որդի:
Կանչեց նրան մոտն, խելք դրեց գլխին.
«Գիտեմ, որ ասեց՝ իմ դատած մալին
Ղադրը չե՛ս անիլ, կուտես, կմարսես.
Վերջն դոնեդուտ հաց պետք է ուզես:
Արի՛, խրատըս գետինն մի՛ քցիր,
Երբ էս օրին դու հասնիս, գոմն մտի՛ր,
Պարանը քցի՛ր էն մեծ սնի արանքն,
Կախվի՛ր, ու խեղդվի՛ր, թե ատես քո կյանքն»:
Շաբաթ չըքաշեց, որ հերը թաղեց.
Մեկ մարդ աշխարքումս էլ նա չըթողեց:
Մագանդար ասես, դմբակ ու դայրա.
Էլ դափ ու գոռնա, չմրնաց, մոյդա,
Բարեկամներին գլխին հավաքած,
Փորի հետն ընկավ, քեֆ արեց, ցնծաց:
Էս անիրավներն էլ էնպես էին
նրա դուղը քամել ու նըստել ուսին
Օրը հագար անգամ գլխովը երդվում,
Ու անուշ խոսքով հետն էլ լավ եղում,
Որ հենց էր կարծում էն ողորմելին,
Թե ի՛ր ձեռին ա նրանց սուրբ հոգին. —
Բայց ո՞ւմ չի էսպես փորի բարեկամ
Ռաստ էկել՝ որ նոր ես բանը շոտ տամ:
Չենց դանը հատավ, ջաղացն էլ կանգնեց,
Ով էլ հաց ուներ, իր դարդը քաշեց:
Փորի տակն ընկավ հենց ջուլ ու փալանն,
Էլ ո՞վ էր գիժ՝ որ մոտիկ գա նրան:
Բարեկամները տաշտաքերանքն էլ
Որ լավ մարսեցին, պարկը թափ տվին,
Տիկը մզեցին, ջանը հանեցին,
Բերանն ու միրուք թամուզ սրբեցին,
Խաչակնքելով դըրաղ քաշվեցին,
Ձեռը լվացին:
Ո՛չ թե բարով տալ, կամ կշտովն անցնիլ
Նրանք լայաղ չէին անում, կամ խոսիլ:
Մեկ բան ասելիս էլ հրհոում էին,
Ծափ տալիս, խնդում, ծաղր անում խղճին:
Մեկ օր էլ տեսան, մաշիքը ծակ էր.
Մյուս շորերն հո ձեռից ընկել էր:
Որ չասեց՝ թէ մուկն ա մաշիքն ծակել,

Գելը կատաղեց, Էնպես ծաղր անիլ՝
Քա՛րը կը պատռեր, ի՞նչ թե նրա սիրտը,
Որ էլ տեղ չուներ, ծածկի իր դարդը:
Դանակն ոսկոռին էկել էր, հասել
Մեկ անուն ուներ, Էն էլ նա կոտրել:
չոր տրված Խրատն իսկույն միտքն ընկավ,
Միրտն արնով լիքը հենց որ տուն էկավ.
Մեկ թոզ վեր առավ ու գոմը վագեց,
չոր հոգին հիշեց, իր օրն անիծեց,
էլ հոգի, հավատ ի՞նչ միտքը կըգար,
Որ մեղա ասեր, յա իր մեղքը լար:
Թուկի ծերը որ նա չի՛ բարձրացրեց,
Գերանի արանքն ուժով որ խրեց,
չանկարծ մեկ տոբրակ է՛նպես շրիխկաց
Առաջին, որ աչքն վրեն մնաց սառած,
Ոսկի էր մեջը լիքն ու պինդ կապած.
Ո՛ւմ էն հաղաղին պատահի հանկարծ
էսպես բան, որ խելքն էլ վըրեն մնա,
նո՛ր հոգի չառնի, նոր սիրտ չըստանա:
Բարի հոր միտքը նա նոր իմացավ,
Վեր առավ փողը, հետը տուն տարավ:
Օրեց օր էլ եղ ոտն ու գլուխն դրգեց,
Բարեկամների տունն էլ եղ բացվեց:
Բայց էն շա՛տ վաղ էր, որ էշը կաղ էր,
էս մահվան գին էր, իշտահի բան չէր:
Նոր շենացածը մկան հիշատակը
Մըտքումն պահելով, ու իր առակը.
Մեկ օր էլ նրանց եղ դո՛նաղ արեց,
չագար բաբաթ բան պատրաստիլ տվեց:

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.